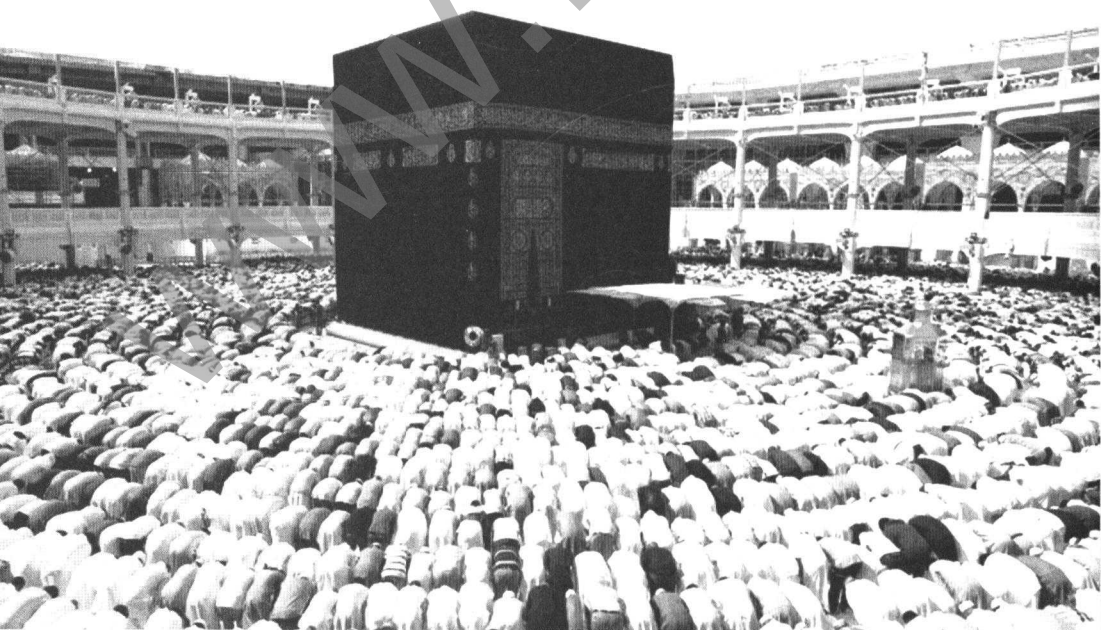

مؤلف و مدرس قرائت و تجوید علی حبیبی

أَحْكَامُ تَجْوِيدِ الْقِرَاءَةِ

أَحْكَامُ تَجْوِيدِ قِرَاءَتِ نَمَازِ
از دیدگاه فقها و مراجع بزرگوار تقلید

سرشناسه	: حبیبی، علی، ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: احکام تجوید القراءه: احکام تجوید قرابت نماز از دیدگاه فقها و مراجع بزرگوار تقلید/ علی حبیبی.
مشخصات نشر	: قم: روحانی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۹۶ ص.
شابک	: 978-964-5848-57-4
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
عنوان دیگر	: احکام تجوید قرابت نماز از دیدگاه فقها و مراجع بزرگوار تقلید.
موضوع	: نماز -- راهنمای آموزشی
موضوع	: Salat -- Study and teaching
موضوع	: نماز -- فتواها
موضوع	: Salat -- *Fatwas
موضوع	: فقه جعفری -- رساله عملیه
موضوع	: *Islamic law, Ja'fari -- Handbooks, manuals, etc*
رده بندی کنگره	: ۷/۱۴۷BP
رده بندی دیویی	: ۲۵۲-۷/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۹۷۷۵۹۶

قم، خیابان ارم، پلاک ۳۲۵ تلفن: ۳۷۷۴۱۷۷۶

عنوان کتاب: احکام تجوید القراءه: احکام تجوید قرابت نماز از دیدگاه فقها و مراجع بزرگوار تقلید

پدید آورنده: علی حبیبی

ناشر: انتشارات روحانی

سال و نوبت نشر: اول/ تابستان ۱۳۹۹

قطع: وزیری

تعداد صفحات: ۹۶

تیراژ: ۲۵۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۸۴۸-۵۷-۴

قیمت: ۶۵۰۰ تومان

فهرست مطالب

۷	پیش‌گفتار.....
۱۳	حُجَّتِ قراءات سبع در صَحَّتِ قرائت نماز.....
۱۷	تعریف تجوید.....
۲۵	صفات ذاتی و مُمَيِّزه.....
۲۵	جَهْر و هَمَس.....
۲۷	شِدَّت و رِخْوَت (و تَوَسُّط).....
۲۸	وجه اشتراک و افتراق قاف و غین.....
۲۹	وجه اشتراک و افتراق همزه و عین.....
۲۹	اِسْتِعْلَاء و اِسْتِفْال.....
۳۰	وجه اشتراک و افتراق صاد و سین.....
۳۲	وجه اشتراک و افتراق طاء و تاء.....
۳۳	وجه اشتراک و افتراق ظاء و ذال.....
۳۳	اِطْباق و اِنْفِتَاح.....
۳۵	وجه اشتراک و افتراق ثاء و سین.....
۳۵	وجه اشتراک و افتراق حاء و هاء.....
۳۷	تلفظ صحیح حرف ضاد.....
۳۹	اقوال مُحَقِّقین از فقهای بزرگوار در رابطه با «حرف ضاد».....
۴۲	اقوال ادیبان (دانشمندان زبان عرب) در رابطه با «حرف ضاد».....
۴۳	اقوال علمای قرائت و تجوید در رابطه با «حرف ضاد».....
۴۶	نتیجه تحقیق.....
۴۷	مخرج حرف واو.....
۴۹	ملاک در صدق قرائت قرآن و اذکار نماز.....
۵۱	قَلَقَلَه.....
۵۲	عُتَه.....
۵۳	تکریر حرف راء.....
۵۵	لِزُوم رعایت حرکات (کوتاه و کشیده)، سکُنات و تشدید.....

۵۷	 معیار تشخیص حرکات کوتاه و کشیده
۵۹	 لزوم رعایت تشدید در قرائت نماز
۶۰	 «تشدید» و «ادغام»
۶۱	 کیفیت تولید حرف ساکن و متحرک در دستگاه تکلم
۶۳	 مُحَسِّنَات قرائت
۶۴	 ادغام
۶۵	 نظر فقهاء و مراجع بزرگوار تقلید در رابطه با انواع ادغام
۶۷	 مَدَّ عارضی و فرعی
۶۸	 جایگاه مَدَّ در روایات اسلامی
۶۹	 جایگاه مَدَّ در فتاوی فقها و مراجع بزرگوار تقلید
۷۰	 معنای مَدَّ و قصر
۷۲	 اقسام مَدَّ
۷۲	 اسباب مَدَّ (موجبات مَدَّ)
۷۴	 اقسام مَدَّ فرعی
۷۷	 احکام نون ساکن و تنوین
۷۹	 تفخیم و ترقیق
۸۱	 وقف و ابتدا
۸۱	 انتخاب محل مناسب برای وقف و ابتدا
۸۲	 روش وقف کردن بر آخر کلمات
۸۳	 معنای وقف به حرکت و وصل به سکون
۸۴	 وقف اسکان
۸۴	 وقف ابدال
۸۵	 وقف بر آخر آیات و فصول اذان و اقامه
۸۹	 خَلَط و مَزَج
۹۲	 همزه وصل و قَطْع
۹۳	 صحت قرائت، شرط امامت جماعت
۹۴	 فهرست منابع
۹۶	 مجموعه تألیفات قرآنی از همین مؤلف:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیش‌گفتار

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾^۱

قرآن کریم به زبان عربی گویا و فصیح نازل گردیده و در روایات سفارش شده است که قرآن را به صورت عربی آن فرا بگیرید و بخوانید.

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ «تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ بِعَرَبِيَّتِهِ»^۲. از این رو همه مسلمانان وظیفه دارند، قرآن را به همان صورتی بخوانند که مسلمانان صدر اسلام از پیامبر گرامی اسلام ﷺ فرا گرفته و می‌خواندند و این نحوه خواندن، توسط علمای قرائت و ادبیات به صورت متواتر و یکسان نقل گردیده و به دست ما رسیده است.

شهید اول رحمته الله علیه^۳ یکی از واجبات تکبیره الاحرام را «اِخْرَاجُ حُرُوفِهِ مِنْ مَخَارِجِهَا كَبَاقِ الْأَذْكَارِ»^۴ بیان کرده و در واجبات حمد و سوره، یک قید به آن اضافه کرده است که این «مخارج حروف» باید به صورت متواتر (توسط علمای ادبیات و تجوید) نقل

۱. یوسف/۲. «ما آن را قرآنی عربی (فصیح و گویا) نازل کردیم، باشد که (در آن) اندیشه کنید».

۲. بحار الانوار/۲۱۱/۹۲ (حدیث ۶ از باب ۲۶ - آداب القراءة و أوقاتها).

۳. «شهید اول»: شیخ بزرگوار و فقیه برتر، ابو عبد الله محمد بن مکی بن شمس الدین محمد دمشقی، عاملی، جزینی، معروف به شهید اول، پیشوای مذهب و شریعت، مقتدای پژوهشگران، بزرگ طایفه شیعه و یکی از بهترین آنها در روزگار خویش بود. او بعد از مُحَقِّق حَلِّی رحمته الله علیه سرآمد فقهای عصر خویش محسوب می‌شد. در سال ۷۳۴ متولد شد و در سال ۷۸۶ به شهادت رسید. (هدیه الاحباب، مترجم، ص ۳۴۷).

۴. المقاصد العلیة فی شرح الرسالة الألفیة، ص ۲۴۰. (التاسع من واجبات تکبیره الاحرام).

شده باشد «إِخْرَاجُ كُلِّ حَرْفٍ مِنْ مَخْرَجِهِ الْمَنْقُولِ بِالتَّوَاتُرِ»^۱ و سپس تخلف از آن را باعث بطلان نماز می‌داند.

مُحَقِّق ثانی رحمته الله^۲ در شرح قواعد علامه حلی رحمته الله^۳ می‌فرماید: «وَكَذَا تَبْطُلُ الصَّلَاةُ لَوْ أَخْرَجَ حَرْفًا مِنْ غَيْرِ مَخْرَجِهِ الْمُخْتَصَّ بِهِ، الْمَعْلُومُ بِالتَّوَاتُرِ»^۴.

و صاحب حدائق رحمته الله^۵، این مسأله را «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ فَقَهَاي شِيعَةٍ» بیان می‌کند.^۶

شهید ثانی رحمته الله^۷ در توضیح عبارت شهید اول رحمته الله «إِخْرَاجُ حُرُوفِهِ مِنْ مَخَارِجِهَا» می‌فرماید: مخارجی که در جایگاه خود (کتاب‌های ادبیات و تجوید) بیان شده است و اگر از غیر آن جایگاه‌ها خارج کنند، نماز باطل است. و سپس ادامه می‌دهد: «از فرمایش شهید اول رحمته الله چنین فهمیده می‌شود که یادگیری مخارج حروف به صورت ثغوری (که محل تولید هر حرفی در کدام قسمت از جایگاه دستگاه تکلم قرار دارد) بر عوام الناس واجب نیست، بلکه یادگیری تلفظ صحیح حروف (به صورت عملی) از افرادی که عالم به مخارج حروف هستند کافی است و

۱. همان، ص ۲۵۶. (الرابع عشر من واجبات القراءة).

۲. «محقق ثانی»: رواج دهنده دین و مذهب، استاد استادان بزرگ، پیشوای طایفه شیعه و علامه روزگار خویش، «عالم ربانی نورالدین علی بن عبد العالی عاملی که برخی او را شیخ علایی لقب داده‌اند و برخی او را محقق کرکی یا محقق ثانی خوانده‌اند» وفاتش در نجف اشرف، روز غدیر سنه ۹۴۰ است. (هدیه الاحباب، مترجم، ص ۴۶۸).

۳. «علامه حلی»: رئیس علماء الشیعه، ابن منصور آیت الله جمال الدین حسن بن یوسف بن المطهر الحلی رحمته الله، جلالت شأنش زیاده از آن است که ذکر شود، تصانیفش در علوم در نهایت تحقیق و تدقیق است، ولادتش در سنه ۶۴۸ و وفاتش در سنه ۷۲۶ در جوار حضرت امیر المؤمنین علیه السلام مدفون گشت. (هدیه الاحباب، مترجم، ص ۴۱۲).

۴. جامع المقاصد فی شرح القواعد، ص ۲۴۵.

۵. «صاحب حدائق»: شیخ یوسف بن احمد بن ابراهیم البحرانی، عالم، عابد، فاضل، مُحَدِّث، وَرَع کامل، مرجع الفقهاء الاعلام، فقیه اهل البيت علیهم السلام (متولد ۱۱۰۷ ق)، وفاتش سنه ۱۱۸۶ هجری و قبرش در رواق مطهر حضرت امام حسین علیه السلام نزدیک قبور شهدا است - کتاب حدائق یک دوره فقه استدلالی در ۲۴ جلد می‌باشد - (هدیه الاحباب، ص ۳۵۹).

۶. الحدائق الناضرة، فی احکام العترة الطاهرة ۱۱۴/۸.

۷. «شهید ثانی»: فقیه بزرگوار زین الدین بن احمد جُبعی عاملی، معروف به شهید ثانی، امر او در عدالت، شکوه، دانش، کرامت، پارسایی، عبادت، تقوا، تحقیق، مهارت و داشتن فضائل و کمالات مشهورتر از آن است که ذکر شود... تألیفات او بسیار و معروف‌اند، در سال ۹۱۱ دنیا آمد و در سال ۹۶۶ به دست برخی از افراد اهل سنت به شهادت رسید. (هدیه الاحباب، ص ۳۵۱).

عموم مردم شرعاً موظفند قرائت خود را بر آنها چندین بار عرضه بدارند تا به تلفظ صحیح خود مطمئن شوند^۱ ولی افرادی که می خواهند به عنوان معلم مخارج حروف به آموزش این حروف بپردازند، شرعاً بر آنها واجب است که مخارج حروف را از متخصصین این فن که به صورت متواتر و یکسان نقل شده باشد یاد بگیرند و سپس به آموزش آن بپردازند؛ به ویژه طلاب علوم دینی و ائمه جماعت که یکی از وظایف شرعی آنها «آموزش صحت قرائت نماز» است و باید استناد قرائت آنها به کتاب های تجویدی معتبری باشد که توسط علمای متخصص این فن (به صورت مستند) نوشته شده است، تا اضافه بر اطمینان از صحت قرائت خود، با خیال آسوده به آموزش آنها نیز بپردازند.

«علم مخارج حروف»، شاخه ای از علم ادبیات عرب است که به تناسب مبحث ادغام، مورد بررسی قرار گرفته است؛ از جمله سیبویه^۲ (متوفای ۱۸۰ ه.ق) در «الکتاب»، مبحث مستقلی را به «شناخت مخارج حروف» اختصاص داده است. علمای قرائت، مباحث مربوط به مخارج حروف و صحت قرائت را از کتاب های ادبیات جدا کرده و با عنوان «علم تجوید» مطرح کرده اند، که قدیمی ترین و مشهورترین آنها، کتاب «الترغایة فی تجوید القراءة» نوشته مکی بن ابی طالب^۳ (متوفای ۴۳۷ ه.ق) است.

۱. المقاصد العلیة فی شرح الرسالة الألفية، ص ۲۴۰؛ شهید ثانی رحمته الله، نخست می فرماید: «یادگیری علم مخارج حروف، واجب عینی است»، زیرا بدون علم به مخارج حروف، دانسته نمی شود که حرف از مخرج آن، خارج شده است. سپس می فرماید: «مگر اینکه قرائت خود را چندین بار بر عالمان به مخارج حروف، عرضه کنند و آنها به صحت قرائتش خبر دهند و او نیز بداند که از آن مخرج تعدی نمی کند».

۲. ابوالحسن عمرو بن عثمان بن قنبر فارسی بیضاوی، مشهور به «سیبویه»، از علمای نحو، بلکه استاد مطلق قواعد عربیت است، نظریات ادبی و کتاب او در آفاق مشهور است کتاب او که «الکتاب» نام دارد، مورد توجه ادیبان (و علمای تجوید) است، در پایان همین کتاب، مباحث دقیقی در رابطه با مخارج و صفات حروف، آمده است. (هدیه الاحباب، ص ۳۲۳).

۳. ابومحمد، مکی بن ابی طالب، محدث، قاری، نحوی و مفسر قرآن کریم قرن چهارم و اوائل قرن پنجم هجری است، در سال ۳۵۵ در قیروان به دنیا آمد و در سال ۴۳۷ در قرطبه بدرورد حیات گفت.

مکی بن ابی طالب در مقدمه کتابش می‌گوید: «سی سال طول کشید تا تمامی مباحث مخارج، صفات و القاب حروف را در این کتاب جمع آوری کنم و قبل از من کسی این کار را انجام نداده بود».^۱

طبق فرمایش فقهای بزرگوار، مخارج حروفی که همه علمای ادبیات و تجوید به صورت متواتر و یکسان بیان کرده‌اند، رعایت آنها شرعاً در نماز واجب است. علامه بحر العلوم^۲ در منظومه فقهی خود (الدرة البهیة فی رؤوس المسائل الاصولیة) می‌فرماید:

وَرَاعَ فِي تَأْدِیَةِ الْحُرُوفِ مَا
يَخْصُهَا مِنْ مَخْرِجٍ لَهَا انْتَمَى
وَكُلَّمَا فِي الصَّرْفِ وَالدَّحْوِ اجِبَ
فَوَاجِبٌ وَيُسْتَحَبُّ الْمُسْتَحَبُّ^۳

و رعایت کن در ادای حروف، آنچه را که مختص آنها است از مخارجی که برای آنها بیان شده است و هر چه در صرف و نحو (رعایت آنها) واجب است، در قرائت (قرآن نیز رعایت آنها) واجب است و آنچه را مستحب است، مستحب می‌باشد.

پس «ملاک صحت قرائت» مطابقت با قواعد و ضوابطی است که علمای ادبیات و قرائت به صورت یکسان بیان کرده‌اند، و تلفظ امروز عرب نمی‌تواند ملاک صحت قرائت باشد. زیرا عرب امروز، پیش از هزار و چهارصد سال از صدر اسلام فاصله گرفته‌اند و بر اثر اختلاط با اقوام غیر عرب اصالت عربی خود را از دست داده‌اند، همان نکته‌ای که در صدر اسلام حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام را بر آن داشت، تا

۱. الرعاية فی تجوید القراءۃ، ص ۴۲.

۲. «علامه بحر العلوم»: عالم ربانی، آیت الله محمد مهدی بن المرتضی بن محمد الطباطبائی البروجردی الغروی، مشهور به بحر العلوم ولادت شریفش در کربلای معلی، سنة ۱۱۵۵ قمری و وفاتش در نجف اشرف، سنة ۱۲۱۲، قبر شریفش در مسجد طوسی، نزدیک قبر شیخ طوسی علیه السلام است. صاحب جواهر در حق او می‌فرماید: صاحب الکرامات الباهرة والمعجزات القاهرة، تشرف او به ملاقات امام عصر علیه السلام مکرر نقل شده و به تواتر رسیده است. (هدیه الاحباب، ص ۲۲۱).

۳. جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام/ ۲۹۸/۹.

برای حفظ زبان عرب که زبان قرآن است. «علم نحو» را پایه‌گذاری کند^۱ تا با حفظ اصول آن، تغییری در اعراب کلمات قرآن پیش نیاید. سپس شاگردان آن حضرت، برای حفظ تلفظ صحیح حروف، «علم مخارج حروف» را پایه‌گذاری کردند که بعد به «علم تجوید»، تغییر نام پیدا کرد.

«تجوید»: مجموعه قواعد و ضوابطی است برای صحیح خواندن حروف و کلمات قرآن کریم. این قواعد و ضوابط، شرح و تفسیر و برداشت علمای قرائت و تجوید از «بیان الحروف» است که امیرمؤمنان حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام در تفسیر آیه «وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِلاً»^۲ فرموده اند: «الَّتَرْتِيلُ حِفْظُ الْوُقُوفِ وَبَيَانُ الْحُرُوفِ»^۳ و معادل «بیان الحروف» را برخی «آداء الحروف»^۴ و برخی چون ابن الجزری^۵ «تجوید الحروف و معرفة الوقوف» آورده است.

۱. تأسیس الشیعة العلوم الإسلام، ص ۵۱ (نوشته علامه، آیت الله سید حسن صدر).
«علامه سید حسن صدر»: فرزند علامه سید هادی صدر، در سنه ۱۲۷۲ هـ، در کاظمین چشم به جهان گشود، پس از فراگیری ادبیات و فقه و اصول در سن پانزده سالگی به نجف اشرف هجرت کرد و در حوزه علمیه نجف، حکمت، کلام، فقه و اصول و سایر علوم اسلامی را فرا گرفت، سپس برای بهره بردن از محضر مرجع بزرگ شیعه، آیت الله میرزای شیرازی، با عده بسیاری از شاگردان خود به سامرا هجرت کرد و بعد از فوت میرزای شیرازی به کاظمین بازگشت و در سن هشتاد و دو سالگی (۱۳۵۴ هـ) چشم از جهان فرو بست.
وی دارای تالیفات فراوان (از آثار وی ۸۲ کتاب به یادگار مانده است)، و از اساتید کم نظیر در فقه، تفسیر، حدیث، رجال و درایه بود و در ادبیات عرب تبحر داشت و در فلسفه، کلام، هیئت، حساب، تاریخ، جغرافیا، اخلاق و نسب شناسی نیز سرآمد عصر خود بود. (گلشن ابرار، ج ۳، ص ۶۰۸-۶۱۰).

۲. مزمّل، ۴ (و قرآن را شمرده و با دقت بخوان).

۳. الوافی ۶۹۹/۸؛ تفسیر صافی، المقدمة الحادی عشر، تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب ۳۹۴/۹.

۴. بحار الانوار (ط - بیروت) ۶۷ / ۳۲۳؛ تفسیر منهج الصادقین ۴۵ / ۱۰.

۵. «ابن الجزری»: شمس الدین محمد بن محمد بن علی بن یوسف بن جزری، دمشقی، شافعی، منسوب به جزیره ای (منطقه ای که بین دو نهر آب قرار گرفته است) در نزدیکی موصل، در سال ۷۵۱ در دمشق به دنیا آمد و در چهارده سالگی حافظ قرآن کریم شد، بعد از فراگیری قراءات در سال ۷۶۹ به مصر رفت و به تکمیل علوم قراءات، حدیث، فقه، اصول، معانی و بیان پرداخت و در سال ۷۷۸ اجازه فتوا دادن از علمای مصر دریافت کرد، مدتی در شیراز اقامت داشت و علمای شیراز از او بهره ها بردند، در سال ۸۳۳ در شیراز چشم از جهان فرو بست و در دارالقرآنی که خود تأسیس کرده بود به خاک سپرده شد. سیوطی درباره او گفته است: «او پیشوای علم قرائت بود و در عصر خود در دنیا ماندنی نداشت».

۶. النشر فی القراءات العشر / ۱ / ۲۰۹.

قواعد و ضوابط تجوید تا اواخر قرن چهارم به صورت پراکنده در کتاب‌های ادبیات، لغت و قرائت مورد بحث قرار گرفته است تا اینکه بعضی از علمای قرائت، این مباحث را جمع‌آوری و در قالب «علم تجوید» عرضه نمودند.^۱

برای «تجوید»، تعاریف مختلفی توسط علمای قرائت و تجوید ارائه گردیده است. با توجه به فتوای فقهای بزرگوار در رابطه «وجوب صحّت قرائت حمد و سوره در قرائت نماز» نخست تعاریف ارائه شده توسط علمای قرائت و تجوید برای «تجوید» را متذکر می‌شویم و سپس «ملاک‌های صحّت قرائت حمد و سوره در نماز» را که مراجع بزرگوار تقلید، بیان کرده‌اند را یادآور می‌شویم، تا معلوم گردد: «رعایت کدام یک از قواعد و ضوابط تجویدی در نماز واجب یا مستحب است و کدام یک نه تنها لازم نیست بلکه باعث بطلان نماز می‌گردد». ^۲ ولی قبل از ورود به بحث، نخست لازم است «حجّیت قراءات سبع در صحت قرائت نماز» مورد بحث قرار گیرد.

۱. برای نمونه، در دو صفحه قبل از مکی بن ابی طالب نقل کردیم: سی سال طول کشیده تا مباحث مخارج، صفات والقباب حروف (که به صورت پراکنده در کتاب‌های ادبیات، لغت و قرائت مورد بحث قرار گرفته بود) را جمع‌آوری و در قالب «علم تجوید» عرضه کنند.

۲. تقسیم‌بندی مذکور را استاد ارجمند ما، حضرت آیت الله مکارم (حفظه الله تعالی)، در درس خارج کتاب الحج، صلاة طواف، ارائه فرمودند.